

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ УКРАЇНОЗНАВСТВА ІМ. І. КРИП'ЯКЕВИЧА
ІНСТИТУТ НАРОДОЗНАВСТВА

ДОБРОЧИНСЬКА Валентина Анатоліївна

УДК 94(477)“1921/1939”

**ІНТЕЛІГЕНЦІЯ В КУЛЬТУРНОМУ ЖИТТІ ЗАХІДНОЇ ВОЛИНИ
(1921–1939)**

Спеціальність: 07.00.01 – Історія України

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового
ступеня кандидата історичних наук

Львів – 2006

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі давньої та нової історії України Волинського державного університету імені Лесі Українки.

Науковий керівник: кандидат історичних наук, професор
Заброварний Богдан Йосипович,
Волинський державний університет імені Лесі Українки, завідувач
кафедри давньої та нової історії України

Офіційні опоненти: доктор історичних наук, професор
Литвин Микола Романович,
завідувач відділу наукових та інформативних видань Інституту
українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України

кандидат історичних наук, доцент
Райківський Ігор Ярославович,
Прикарпатський національний університет імені Василя
Стефаника

Провідна установа: Львівський національний університет імені Івана Франка.

Захист відбудеться 26 вересня 2006 року о 15 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д. 35.222.01 Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України та Інституту народознавства НАН України (79026, м. Львів, вул. Козельницька, 4).

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України.

Автореферат розісланий 22 серпня 2006 року.

Вчений секретар
спеціалізований вченої ради
доктор історичних наук

Патер Іван Григорович

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Утворення незалежної Української Держави відкрило широкі перспективи дослідження регіонів, які перебували у складі інших державно-територіальних утворень. Особливий інтерес з точки зору історичного аналізу посідає Західна Волинь міжвоєнного періоду ХХ ст., яка протягом століть зазнала глибоких суспільно-політичних трансформацій.

Перебування Волині у складі Польщі визначило особливості культурного життя населення краю. На цій території проживали українці, поляки, євреї, росіяни, чехи, німці та інші національності. Польська держава перешкоджала вільному національному розвитку автохтонного українського населення. Натомість інші народи, в яких польська влада не вбачала реальної загрози для існування своєї державності, знаходилися в кращих умовах і могли розвивати власну культуру. Важливу роль у розвитку та збереженні культурних надбань відіграла інтелігенція.

Актуальність обраної теми викликана проблемою етнокультурного розвитку краю та діяльності інтелігенції, що висвітлювалися неоднозначно. Доповнення, нового осмислення вимагає українська інтелігенція, яка боролася за реалізацію культурних прагнень. Поза увагою залишалася польська, російська, єврейська, чеська, німецька інтелігенція, які зробили внесок у культурний поступ волинського краю.

Динамічні, складні політичні події, які характеризували культурний розвиток та діяльність інтелігенції, допоможуть наблизитися до історичної істини, об'єктивно, без упередженості відтворити міжнаціональні стосунки і визначити перспективи добросусідських взаємин із Польщею.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконане відповідно до програми історичного факультету Волинського державного університету ім. Лесі Українки щодо вивчення регіональної історії України.

Мета і завдання дослідження – на основі узагальнення здобутків історіографії, осмислення нових архівних документів, матеріалів і мемуарів дослідити:

- особливості становлення інтелігенції Волинського воєводства в умовах Польської держави;
- культурницьку діяльність педагогів, медичних працівників;
- видавничу роботу;
- науково-краєзнавчі дослідження вчених регіону;
- внесок жіночих організацій у культурні здобутки краю;
- участь інтелігенції у мистецькому та духовно-релігійному житті.

Об'єкт дослідження – українська, польська, єврейська, російська, чеська, німецька інтелігенція Західної Волині у міжвоєнний період ХХ ст., а **предмет** – особливості її становлення та діяльність на тлі суспільно-політичних процесів і внесок у розбудову культурного життя регіону.

Хронологічні рамки роботи охоплюють 1921–1939 рр., які зумовлені входженням Західної Волині за Ризьким мирним договором 1921 р. до складу Польщі, де вона перебувала до початку Другої світової війни, коли регіон відійшов до радянської України. Це період розгортання на Волині національно-визвольного руху за незалежність і соборність українських земель.

Територіальні межі дослідження включають Західну Волинь, яка з березня 1921 р. входила до Волинського воєводства, що включало території колишньої Волинської губернії – Ковельський, Володимир-Волинський, Луцький, Дубенський, Кременецький, Рівненський та Острозький повіти. Згідно з нинішнім адміністративним поділом до Волинського воєводства входили сучасна Волинська (окрім Камінь-Каширського і Любешівського районів), Рівненська область, а також Кременецький, Лановецький та Шумський райони Тернопільської області.

Методологічна основа дослідження – принципи історизму та наукової об'єктивності, що ґрунтуються на пріоритеті документів, які дають змогу всебічно проаналізувати діяльність інтелігенції різних національних груп у міжвоєнний період. Для вирішення поставлених мети і завдань дослідження застосовано аналітичний, систематичний, порівняльний, конкретно-історичний методи. Дисертація побудована за проблемно-хронологічним принципом. Поєднання різних методів дослідження стало важливим чинником всебічного висвітлення теми.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в комплексному дослідженні діяльності інтелігенції різних національностей у культурному житті Волині. Проаналізовано і введено до наукового вжитку не залучені раніше документи і матеріали Державних архівів Волинської, Тернопільської, Рівненської областей, Центрального державного історичного архіву у Львові, Архіву нових актів (Варшава), фондів джерела Рівненського обласного краєзнавчого музею.

Відновлено історичну справедливість щодо життєвого шляху та творчої спадщини окремих особистостей, чий імена тривалий час замовчувалися через ідеологічні обмеження. Висвітлено основні напрямки науково-дослідницької роботи вчених у вивченні краю. Розкрито діяльність інтелігенції, яка представляла національні меншини, що мешкали на території регіону, та їх стосунки у різних сферах культурного життя.

Практичне значення полягає в тому, що положення і висновки дисертації можуть використовуватися: при написанні історико-географічних та етнологічних праць; дослідженні українсько-польсько-єврейських стосунків; підготовці загальних і спеціальних курсів із новітньої історії України та краєзнавства; в сучасних умовах – для розвитку та поглиблення культурних зв'язків на державному та регіональному (транскордонне співробітництво) рівнях.

Результати роботи апробовані на кафедрі давньої та нової історії України Волинського державного університету імені Лесі Українки та кафедрі історії України Рівненського державного гуманітарного університету, виступах на наукових конференціях: „Волинь і Волинське зарубіжжя” (Луцьк, 16–18 червня 1994 р.); „Теоретичні та прикладні проблеми країнознавства і краєзнавства”

(Рівне, 24–25 квітня 2002 р.); „Історія міст і сіл Великої Волині в контексті регіональних досліджень” (Житомир – Коростень, 28–31 травня 2002 р.); „Проблеми географічного та історичного краєзнавства” (Житомир, 21–23 вересня 2002 р.); „Україна і слов’янський світ: історія і сучасність” (Рівне, 25–26 травня 2004 р.); „Бердичів древній і вічно молодий” (Житомир–Бердичів, 8–10 червня 2005 р.); „Історія очима молодих дослідників” (Рівне, 13 грудня 2005 р.); „Велика Волинь: історія і сучасність” (Рівне, 14 грудня 2005 р.); III Міжнародному науковому Конгресі українських істориків „Українська історична наука на шляху творчого поступу” (Луцьк, 17–19 травня 2006 р.).

Структура дисертації побудована за проблемно-хронологічним принципом. Робота складається зі вступу, п’яти розділів, висновків, списку використаних джерел та літератури, додатків. Загальний обсяг роботи – 224 сторінки, з них 183 сторінки основного тексту. Список використаних джерел – 353 позиції на 27 сторінках. Додатки становлять 13 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У „**Вступі**” обґрунтовано вибір теми, хронологічні межі, сформульовано методологічні принципи дослідження, визначено об’єкт і предмет роботи, її завдання, розкрито наукову новизну та практичне значення роботи.

У **першому розділі „Історіографія та джерельна база дослідження”** проаналізовано стан наукової розробки теми й охарактеризовано джерельну базу дослідження. В українській та зарубіжній історичній науці не проводилося комплексного дослідження діяльності інтелігенції різних національних груп у культурному житті Волинського воєводства та їх взаємин. Перші підвалини вивчення історії міжвоєнного періоду заклали українські громадсько-політичні діячі Волині того часу, які у своїх працях торкалися питань українсько-польських взаємин, культурного життя та діяльності української інтелігенції. Автори на основі власних спостережень проаналізували діяльність інтелігенції в культурно-просвітницьких товариствах, гуртках, боротьбі за українське шкільництво та її участь у національно-церковному русі¹.

---

¹ Власовський І. Луцька Просвіта (10 літ просвітянської праці 1918–1928 р.).– Львів, 1928.– 70 с.; За українську школу. Українське Національно-Демократичне Об’єднання.– Львів, 1928.– 62 с.; Регулямін Просвітянських Хат і українських хорів Волинського Українського Об’єднання (ВУО).– Луцьк.– 30 с.; Річинський А. Сучасний стан церковно-релігійного життя української людності (Доклад, виголошений на українському православно-церковному з’їзді в Луцьку, 5–6 червня 1927 року).– 1927.– 18 с.; Томашівський С. Десять літ українського питання в Польщі.– Львів, 1929.– 46 с.; Як керувати культурно-освітньою працею на селі? / Збірна праця за ред. А. Вівчарука. – Луцьк: Видав. тов.-во ім. Кн. К. Острозького, 1939.– 190 с.

У радянський період основна увага зосереджувалася на висвітленні передусім економічних та політичних виявів суспільного розвитку Волині в розрізі історії України. У переважній частині монографічних видань згадується лише про українську інтелігенцію. Окремі аспекти про роль інтелігенції в культурному розвитку Волині знайшли відображення в узагальнюючих працях з історії України², монографіях С. Макарчука³, Ю. Сливки⁴, Р. Оксенюка⁵ та колективній монографії „Історія Волині”⁶.

Питання щодо представників інших національностей було предметом замовчування. Інформаційні повідомлення про внесок польських науковців, які досліджувати природу та історичне минуле Волині, знаходяться у працях Т. Андрієнко та ін.⁷, О. Ратича⁸. Науковці частково визнали внесок польської інтелігенції в дослідження волинського краю.

Із відродженням Української незалежної Держави змінився пріоритет історичних досліджень. Науковий пошук базується на об’єктивному висвітленні діяльності інтелігенції. Спробу нового підходу до питання історії інтелігенції в українській історіографії здійснив Г. Касьянов⁹. Інтелігенцію розглянуто як специфічну, відносно стабільну професійну групу, своєрідний соціокультурний феномен із притаманними йому законами розвитку та функціонування.

---

² Історія України / Керівн. авт. кол. Ю. Зайцев.– Львів: Світ, 1996.– 488 с.; Історія міст і сіл Української РСР: у 26 т. / Голов. ред. колегія: П. Т. Тронько (голов. ред.) та ін.– Волинська область.– К., 1970.– 745 с.; Рівненська область.– К., 1973.– 654 с.; Тернопільська область.– К., 1973.– 639 с.

³ Макарчук С. Этносоциальное развитие и национальные отношения на западноукраинских землях в период империализма.– Львов, 1983.– 255 с.

⁴ Сливка Ю. Ю. Західна Україна в реакційній політиці польської та української буржуазії (1920–1939). – К., 1985. – 272 с.

⁵ Оксенюк Р. Н. Нариси історії Волині 1861–1939.– Львів, 1970. – 274 с.

⁶ Історія Волині: З найдавніших часів до наших днів. – Львів, 1988.– 238 с.

⁷ Андрієнко Т. Л., Антонова Г. М., Єршов А. В. Край лісів та імлистих боліт: Розповідь про природоохоронні об’єкти Ровенської області.– Львів: Каменяр, 1988.– 86 с.

⁸ Ратич О. Древньоруські археологічні пам’ятки на території західних областей УРСР.– К.: Вид - во АН УРСР, 1957.– 95 с.

⁹ Касьянов Г. В. Українська інтелігенція на рубежі XIX - XX століть: соціально-політичний портрет. – К.: Либідь, 1993.– 176 с.; Українська інтелігенція 1920-х – 30-х років: соціальний портрет та історична доля. – К.: Глобус, 1992.– 176 с.

Шляхи формування західноукраїнської інтелігенції та її вплив на суспільний розвиток і культурні процеси висвітлено в дослідженнях О. Рубльова¹⁰, Т. Марусик¹¹.

У сучасній історіографії Л. Зашкільняк і М. Крикун¹² проаналізували соціальну структуру населення Польщі, та зміни, які вплинули на збільшення чисельності інтелігенції за міжвоєнне двадцятиріччя.

Важливі питання культурного розвитку Волині та діяльності української інтелігенції окреслені Б. Савчуком¹³, Р. Давидюк і М. Кучерепою¹⁴, зокрема дискримінаційно-асиміляційна політика польської держави щодо українців. Поглиблене вивчення регіональної історії Волині започаткували науковці Волинського державного університету імені Лесі Українки – Ю. Крамар, Л. Марківська, С. Пономаренко, М. Філіпович, С. Шульга.

Значний інтерес для висвітлення теми цього дослідження становить польська історіографія. В. Менжецький¹⁵ висвітлив польсько-українські стосунки у волинському регіоні, проаналізував проблему духовного життя волинян, визначивши основні релігійні конфесії та кількісний склад їхніх прихильників. Б. Подгорський¹⁶ приділив увагу питанням культурного розвитку Волині, зокрема освіти. У праці проаналізовано становище у шкільництві, визначені мета та характер навчання, які базувалися на пропаганді та насадженні польської культури. Напрямки культурно-освітньої політики польської держави знайшли вияв у праці М. Іваніцкого¹⁷.

---

¹⁰ Рубльов О. Західноукраїнська інтелігенція у загальнонаціональних та культурних процесах (1914–1939). – К.: Ін-т історії НАН України, 2004.– 648 с.

¹¹ Марусик Т. Західноукраїнська гуманітарна інтелігенція: реалії життя та діяльності (40– 50-ті рр. ХХ ст.): Монографія. – Чернівці: Рута, 2002.– 463 с.

¹² Зашкільняк Л., Крикун М. Історія Польщі: Від найдавніших часів до наших днів. – Львів, 2002.– 752 с.

¹³ Савчук Б. Волинська „Просвіта”.– Рівне, 1996.– 154 с.; Жіноцтво в суспільному житті Західної України (остання третина ХІХ – 1939 р.).– Івано-Франківськ: Лілея – НВ, 1998.– 280 с.; За Українську Церкву. Національно-церковний рух на Волині у 20-30-ті роки ХХ ст.– Івано-Франківськ: Лілея – НВ, 1997.– 116 с.

¹⁴ Кучерепа М., Давидюк Р. Волинське Українське Об'єднання (1931–1939 рр.).– Луцьк: Настир'я, 2001.– 418 с.

¹⁵ Medrzecki W. Wojewodztwo wolynskie 1921-1939. Elementy przemian cywilizacyjnych, społecznych i politycznych. – Wrocław, 1988.– 202 s.

¹⁶ Podhorski B. Zagadnienia społeczeństwa i państwa polskiego na Wołyniu.– Poznań, 1938.– 160 s.

¹⁷ Iwanicki M. Oświata i szkolnictwo ukraińskie w Polsce w latach 1918–1939.– Siedlce, 1975.– 272 s.

Українське питання в Другій Речі Посполитій через призму суспільно-політичних реалій проаналізували А. Айненкель¹⁸, М. Папежинська-Турек¹⁹, А. Хойновський²⁰.

Сучасна польська історична думка репрезентована в працях Р. Потоцького та Я. Кенсіка²¹, де вміщено багатий інформаційно-довідковий матеріал і подано коментарі з приводу співжиття поляків та українців.

Малодослідженій проблемі літературно-мистецького життя Волині присвячена монографія Я. Савицької²², де розглянуто формування школи молодих поетів-початківців на Волині.

Джерельну базу дослідження складають архівні документи та опубліковані матеріали. Для написання дисертації авторові довелося провести значну пошукову роботу, адже багато джерел знаходяться у вітчизняних і зарубіжних архівах. Окремі з них частково стосуються вказаної проблеми, інші мають фрагментарний характер і потребують нового інформаційного доповнення. Рукописні документи переважно українською і польською мовами вимагали перевірки, співставлення фактів, їх аналізу.

У Центральному державному історичному архіві України у Львові (ЦДІАУ, м. Львів) знаходяться важливі документи, які відтворюють діяльність волинської інтелігенції та її співпрацю зі львівськими культурно-освітніми осередками, зокрема фонд 319 („Центральне українське товариство „Союз Українок” м. Львів”), ф. 348 („Товариство „Просвіта” м. Львів”), ф. 408 („Греко-католицький митрополичий ординаріат”). З матеріалів ф. 348 цінним джерелом слугує рукопис виступу А. Річинського „Просвіта і церква на українських північно-західних землях”, заявлений на II Всеукраїнському освітньому конгресі у Львові в 1929 р., де порушено спільні проблеми духовенства та просвітян Волині.

---

¹⁸ Айненкель А. Політика Польщі відносно українців у міжвоєнний період. Вибрані проблеми // Україна – Польща: важкі питання: Матер. II Міжн. семінару „Українсько-польські відносини в 1918–1947 роках”. – Варшава, 1998. – С. 29–46.

¹⁹ Papierzynska-Turek M. Spawa ukraińska w Drugiej Rzeczypospolitej: 1922–1926. – Kraków: Wydawnictwo Literackie, 1979. – 392 s

²⁰ Chojnowski A. Koncepcje polityki narodowościowej rządów polskich w latach 1921–1939. – Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1979. – 262 s.

²¹ Potocki R. Polityka państwa polskiego wobec zagadnienia ukraińskiego w latach 1930–1939. – Instytut Europy środkowo-wschodniej. – Lublin, 2003. – 440 s.; Kesik J. Stryktyra narodowościowa województwa Wołyńskiego w latach 1931–1939 // Premiany narodowościowa na kresach wschodnich II Rzeczypospolitej 1931–1948. – Torun, 2004. – S. 53–92.

²² Sawicka J. Wołyn poetycki w przestrzeni kresowej. – Warszawa, 1999. – 204 s.

Основний масив документів із досліджуваної теми зберігається у фондах Державних архівів Волинської (ДАВО), Рівненської (ДАРО) і Тернопільської (ДАТО) областей. Особливе місце займають розсекречені документи ДАВО, які демонструють основні засади внутрішньої національної політики Польщі щодо національних меншин. Важливими є документи ф. 36 „Луцьке повітове староство”, ф. 46 „Волинське воєводське управління”, зокрема програма державної політики на Волині у проведенні т. зв. „регіоналізму”, ф. 54 „Луцьке повітове товариство „Просвіта”.

Матеріали ДАРО розкривають основні напрямки діяльності інтелігенції в культурно-освітніх організаціях, наукових товариствах і медичних установах. До наукового обігу залучені документи із ф. 3 („Союз Українок”), зокрема протоколи засідань, які розкривають керівний склад, основні завдання і напрямки роботи товариства. Вагомий за обсягом ф. 30 („Рівненське повітове староство”). Там сконцентрований значний масив документів, які висвітлюють діяльність української, російської, єврейської, чеської, німецької інтелігенції. Багаті відомості містить ф. 31 („Магістрат м. Рівне”), ф. 184 („Правління Волинського округу спілки вчителів Польщі”), ф. 203 („Магістрат м. Здолбунова”), ф. 248 („Рівненський шкільний інспекторат”). Із ф. 160 („Якуб Гофман”) використано рукописи історичних праць польської інтелігенції стосовно генеалогії Острозьких князів, історії Рівного, історичну довідку про Волинь, а також звіти етнографічних та археологічних експедицій.

Документи ДАТО – ф. 131 („Кременецький ліцей”), ф. 222 („Кременецький повітовий шкільний інспекторат”), ф. 228 („Гімназія ім. Чацького Кременецького ліцею) показують роботу інтелігенції у Кременецькому повіті, зокрема щодо відкриття українських шкіл, ліквідації неграмотності.

Важливі документи, які безпосередньо стосуються діяльності інтелігенції Волині міжвоєнного періоду, знаходяться у архіві нових актів м. Варшави. Інформативною насиченістю вирізняються ф. 8 („Akta Józefa Poniatowskiego”), ф. 359 („ Towarzystwo straży kresowej. Okreg Wolynski – sprawu kułturałno-oswiatowe”), ф. 508, 825, 826 („ Ministerstwo Opieki Społecznej. Departament Słuzby Zdrjwia”), ф. 1039 („Ministerstwo Wyznan Religijnych i Oswicenia Publicznego”). Так, документи 8-го фонду містять цінну інформацію про діяльність наукового осередку польської інтелігенції – Волинського товариства приятелів наук, яке діяло на Волині з 1935 р.

Суттєве значення для розкриття теми мали документи Рівненського обласного краєзнавчого музею (РОКМ), зокрема з фондів „Рівненська українська приватна гімназія”, „Колекція Г. Косміаді”, „Спогади М. С. Раєвського”.

Окрему групу джерел становлять періодичні видання Волинського і Львівського воєводств. Через призму місцевих подій вдалося відстежити роль представників інтелігенції різних національних груп у культурному житті регіону. Опрацьовано публікації пресових видань

„Українська громада” (м. Луцьк), „Українська Нива” (м. Луцьк), „Дзвін ” (м. Рівне), „Волинское слово” (м. Рівне), „Церква і Нарід” (м. Кременець), „Золотий колос” (м. Львів), „Rocznik Wołyński” (м. Рівне), „Życie Wołynia” (м. Луцьк) та ін., при використанні яких застосовувався вибірковий підхід з огляду на польську цензуру. Використано статистичні довідкові видання та опубліковані документи.

Особливе місце належить мемуарній літературі, яка, незважаючи на суб’єктивізм в оцінці історичних подій та явищ, дає маловідомий фактологічний матеріал. Зокрема, учитель Рівненської української приватної гімназії М. Гуцуляк²³ відтворив живу атмосферу у професійному середовищі вчителів, їх життєві шляхи й освітню діяльність. Відомості про формування сільської інтелігенції подав М. Сивіцький²⁴.

Оригінальні спогади залишили вихідці з Волині у науково-популярному збірнику „Літопис Волині”, який видавався Інститутом дослідів Волині у Вінніпезі (Канада).

Таким чином, вивчення наукової літератури та джерельної бази дозволило реконструювати діяльність інтелігенції в етнокультурному житті Волині у міжвоєнний період.

У другому розділі „Соціально-економічне становище” досліджено вплив суспільно-політичних процесів на інтелігенцію та її становище як соціальної групи населення. Підкреслюється, що перебування Західної України у складі Польщі визначило особливості політичного та культурного розвитку краю.

У Волинському воєводстві проживало строкате за національним складом населення. Польські конституції 1921 і 1935 років декларували рівність усіх громадян держави. Проте, урядова політика була спрямована на викорінення культурних особливостей національних меншин Волині, особливо проти українців. Із впровадженням „волинського експерименту” передбачалося, не змінюючи етнічної приналежності непольських народів, виховати їх лояльними громадянами Другої Речі Посполитої. Для цього була створена програма дій, яка в кінцевому результаті мала політичну мету – асиміляцію національних меншин.

Польська державна політика формувала інтелігенцію, створюючи сприятливі умови для поповнення цього середовища поляками й створюючи перешкоди для інших національностей. Це спостерігалось при вступі до вищих навчальних закладів, прийомі на роботу, отриманні державних посад. Такі заходи стримували ріст української інтелігенції. Однак, незважаючи на протиріччя суспільного розвитку, спостерігалось збільшення інтелектуальних сил Волині. Шляхи формування інтелігенції різних національностей мали певні особливості.

---

²³ Гуцуляк М. Про близьке здалека. Рівненська українська гімназія 1923–1939 рр.– Ванкувер, 1976.– 299 с.

²⁴ Сивіцький М. Записки сірого волиняка.– Львів, 1996.– 375 с.

Проаналізовано соціальну структуру, національний склад населення, урбанізаційні процеси у Волинському воєводстві. Українське населення у переважній більшості проживало у сільській місцевості, й лише невелика його частина – міські жителі. Подібна ситуація склалася з німцями та чехами, які створили національні поселення – колонії – й проживали в селах. Більшість населення інших національностей (поляки, росіяни та євреї) жила у містах.

До категорій інтелігенції, які відіграли помітну роль у культурному розвитку Волині, належать учителі, лікарі, науковці, митці й духовенство. Головною соціальною функцією цих груп було створення і збереження духовно-культурних цінностей, сприяння загальному культурному поступу суспільства. Змінювався і соціальний статус окремих професійних груп.

Найбільшу професійну групу складала вчителі, які представляли різні національні групи населення. Для втілення державної програми асиміляції населення на Волині працювала значна кількість польських учителів. У 1919 р. вчителі Західної України утворили професійну спілку – Союз польських учителів початкових шкіл. 1930 р. спілка об'єдналася із союзом польських учителів середніх шкіл під назвою Союз польських учителів. Волинський округ Союзу польських вчителів у 1930 р. у своїх лавах об'єднав 1595 педагогів, а в 1933 р. їх кількість зросла до 2034 осіб. Спостерігалася відсутність учительських кадрів, особливо у сільській місцевості.

Звичайно, непринятні умови освітянської праці підсилювалися невисоким рівнем заробітної плати. З метою виходу зі скрутного становища вчителі створювали каси взаємодопомоги, заключали договори про колективне страхування. Грошові позики надавала й каса Союзу польських вчителів.

У складній ситуації опинилися українські вчителі. Їх звільняли з посад і піддавали активному адміністративному тиску. Серйозним випробуванням для української інтелігенції стало безробіття. 1933 р. у Луцьку виникло Об'єднання безробітної інтелігенції.

У кращому, більш привілейованому становищі знаходилися лікарі, які займалися приватною практикою й отримували додатковий заробіток. Медичні працівники, які працювали в державних установах, потребували поліпшення матеріального становища. Серед лікарів найбільше було поляків і євреїв.

Окрему групу інтелігенції, в якій суспільство завжди відчуває потребу, складало духовенство. Православному духовенству надавалися певні гарантії: користування церковними угіддями, житловими та господарськими спорудами. Крім того, на державному утриманні знаходилися єпископи та парафіяльні священники.

Частку інтелігенції Волині становили науковці, здебільшого поляки, які прибули на терени краю з метою проведення різнопланових досліджень. Держава фінансувала польські товариства та експедиції.

Характерною особливістю міжвоєнного періоду було те, що інтелігенція Волині поповнилася поляками, а також євреями та росіянами, більшість яких проживала в містах. Українська інтелігенція, попри низку перешкод у здобутті освіти та отриманні роботи, також кількісно збільшилася. Відсоток інтелігенції серед німців і чехів відносно інших національностей був невисоким. Чехи та німці були зайняті переважно у сільському господарстві. Репрезентативно, кількісний показник інтелігенції Західної Волині становив близько 6000 осіб (0,29 %) від загальної кількості населення воєводства (2085600 осіб) у 30-х рр. ХХ ст.

У **третьому розділі** висвітлюються основні напрямки культурно-освітньої роботи інтелігенції серед населення краю, де особливу увагу приділено найчисельнішій категорії – вчителям. Польські урядовці прагнули інтегрувати багатонаціональне населення Волині в систему державотворення Другої Речі Посполитої. Тому основні заходи асиміляційної політики польський уряд спрямував на систему шкільництва.

Із цією метою у травні 1922 р. був створений кураторіум Волинського шкільного округу. Вчителі-українці піддавалися дискримінаційному тиску. З перших днів існування куратор видав розпорядження, згідно з яким учителі (переважно українці) протягом двох місяців повинні були отримати польське громадянство. На кінець 1922 р. у шкільництві працювало 1300 поляків і майже наполовину менше українців.

Прагнення до створення власного шкільництва стало одним із головних національно-культурних завдань українців. Освітніми проблемами переймалися українські парламентарі, представники політичних партій, а також культурно-просвітницькі товариства. На Волині не існувало жодної державної гімназії з українською мовою навчання. Завдяки зусиллям української інтелігенції були відкриті приватні гімназії у Рівному, Луцьку та Кременці, де працювали й вчителі різних національностей (Н. Іщук, М. Гуцуляк, Г. Косміаді, Я. Гофман, О. Левчанівський, М. Левицький, С. Міляшкевич та ін.).

У дисертації відслідковується кількісне співвідношення вчительських кадрів та учнівського складу за національною приналежністю в освітніх закладах воєводства. Поряд із польськими та українськими освітніми закладами в межах Волинського воєводства функціонували школи й інших національних меншин, таких як євреї, чехи, росіяни і німці.

Культурно-освітню роботу серед єврейського населення краю проводило товариство Волині „Тарбут”, засноване 1922 р. Основне завдання організації – розвиток єврейської культури через відкриття початкових та середніх загальноосвітніх шкіл і бібліотек, запровадження вечірніх курсів, викладання єврейською мовою всіх шкільних предметів, видавництво на івриті шкільних підручників, часописів. У єврейських освітніх осередках працювали поляки та представники інших національностей. У 1929 р. у Рівному виникло Товариство поширення освіти серед євреїв, а з листопада 1930 р. діяло ще одне – „Сцена і освіта”.

Головним осередком культурного та освітнього життя чехів було Товариство чеської матиці шкільної (ЧМШ), яке виникло в Луцьку в 1923 р. Для контролю за навчальним процесом у чеських школах на Волині було створене Товариство державних та приватних шкіл у Польщі. На Волині найбільше чехів проживало на території Рівненського повіту. Серед інтелігенції переважав учительський прошарок, завдяки можливості здобувати вищу педагогічну освіту в Чехословаччині.

Німці концентрувалися у поселеннях-колоніях. У німецьких школах предмети викладали польською та німецькою мовою. У краї працювали й російські школи, кількість яких порівняно з 1917 р. відчутно скоротилася. Такі школи знаходилися у містах, де було найбільше скупчення російськомовного населення. Загалом у 1936–1937 рр. на Волині працювало 1992 школи, найбільше навчальних закладів знаходилося у Луцькому повіті – 329, а найменше – у Любомльському повіті – 81 школа.

Важливим напрямком діяльності інтелігенції було пропагування здорового способу життя. Основні методи пропаганди здорового способу життя – бесіди про шкідливість алкоголю, поширення книг, брошур і часописів. Антиалкогольну пропаганду проводила інтелігенція політичних партій, зокрема Українського національно-демократичного об'єднання (УНДО). До культурно-просвітницької діяльності долучалася й медична інтелігенція. У Луцьку працювало товариство лікарів – окружний відділ Союзу польських лікарів. Наукова секція товариства влаштовувала лекції на різноманітні медичні теми серед населення краю, а також долучилася до організації публічної бібліотеки в Луцьку. На Волині створювалися товариства для боротьби з небезпечними хворобами. У Рівненському повіті діяло медичне протитуберкульозне товариство. Переважна більшість лікарів були поляками та євреями. Доступ українців та інших національностей до вищих медичних закладів обмежувався. Серед представників медичної інтелігенції вирізняються постаті С. Раєвського, П. Паславського, М. Прохорова, А. Річинського, подружжя Роцинських. Загалом у Волинському воєводстві в 1938 р. працювало 342 лікарі.

Підвищенню культурного рівня мешканців сприяв журналістський корпус. Періодичні видання виходили у Луцьку, Рівному, Кременці, Володимирі-Волинському, Дубно, Костополі, Здолбунові. Зокрема, українською мовою – „Українська громада”, „Українська Нива”, „Дзвін”, „Церква і Нарід”, дитячий часопис – „Сонечко”; російською – „Волынское слово”; польською – „Życie Wołyńskie”, „Wiadomości Wołyńskie”, „Zemia Wołyńska”, „Rocznik Wołyński”; єврейською – „Wolyner Leben”, „Wolyner Sztyme”; німецькою – „Wolhynischer Bote”, „Wolhynischer Beilage”, „Wolhynischer Volkskalender”; чеською – „Krajanske listy”, „České kvitko”, „Buditel”, „Naš buditel”, „Hlas Volyně”; караїмською – „Karaj awazi”. За умов обмеження книгодрукування преса національних меншин слугувала важливим джерелом збереження їхніх традицій, культури, літературної мови, протидіючи асиміляційним впливам державної політики.

Осередком національно-культурного розвитку українців виступила культурно-освітня організація “Просвіта”, яка піклувалася про рівень грамотності населення краю: відкриття українських приватних шкіл, курсів для ліквідації неписьменності, розповсюдження української книги. Важливою ланкою діяльності просвітянського руху була боротьба за українізацію православної церкви, яку проводили українська інтелігенція та духовенство. На початку 1928 р. товариства „Просвіта” у Рівному, Дубно, Ковелі, згруповані у 318 осередків (7244 особи), місцева влада ліквідувала. Загальна кількість членів товариства становила на той час 10456 осіб, об’єднаних у 322 філіях. Інтелігенція керувала роботою організації, залучаючи до просвітянської праці широкі верстви сільського й міського населення.

У міжвоєнний період на Волині активізувався жіночих рух. На початку 20-х рр. жіноче населення переважало чоловіче на 56 тис. осіб. У краї культурно-освітню діяльність розгорнуло товариство “Союз українок” із головним осередком у Рівному, зусилля якого були спрямовані на виконання просвітницько-благодійницьких завдань. У книзі реєстру протягом 1926–1938 рр. офіційно значилося членами товариства 416 волинянок. Українське жіноцтво гуртували П. Багриновська, А. Горохович, Є. Глинська, Н. Річинська, С. Тележинська та ін. У Луцьку дозволу на заснування Союзу українок польська влада не дала. У січні 1932 р. з ініціативи Волинського українського об’єднання виник Союз жінок української громадської праці на Волині (Союз українок Волині). До благодійницької діяльності долучилися єврейські жіночі організації.

У четвертому розділі „Краєзнавчо-наукові студії інтелігенції” визначаються основні напрямки дослідницької діяльності інтелігенції у вивченні краю та розкривається значення наукових осередків. Пріоритет дослідження волинського краю належав польській інтелігенції, представники якої виявили неабиякий інтерес до історико-культурної спадщини та природних багатств краю. Центрами краєзнавчого руху на Волині стали музейні заклади. Протягом 1921–1939 рр. музеї з’явилися у Володимирі-Волинському, Луцьку, Костополі, Кременці, Дубно, Острозі, Здолбунові, Рівному. Збереженням об’єктів архітектурної спадщини на Волині займалося Товариство опіки над пам’ятками минулого.

У січні 1935 р. з метою консолідації наукового потенціалу виникло Волинське товариство приятелів науки (ВТПН). Воно об’єднало представників польської інтелігенції, які досліджували матеріальну й духовну культуру та природні багатства регіону. Відповідно до статуту основними видами діяльності ВТПН було збирання предметів культури, збереження археологічних, історичних, етнографічних і мистецьких пам’яток, охорона пам’яток живої та неживої природи, їх наукове дослідження, запровадження єдиної регіональної музейної, бібліотечної й архівної справи. Водночас поляки досліджуючи архівні матеріали підкреслювали, що саме їх предки „будували Волинь”. Важливу роль у вивченні історії краю відіграли археологічні дослідження. Науковці

розгорнули широкомасштабну діяльність у пошуках старожитностей майже в усіх повітових містечках та селах, про що свідчать складені каталоги із внесенням великого спектра даних.

Вагомим краєзнавчим матеріалом з історії Волині є творча спадщина української, польської і російської інтелігенції, зокрема О. Цинкаловського, М. Островського, Я. Гофмана, В. Томкевича, С. Заячківського, Я. Фітцке, Ю. Неця, Й. Новицького. З метою популяризації краєзнавчих матеріалів польські історики свої праці друкували на сторінках наукового часопису „Rocznik Wołyński”. Особливу увагу польські вчені С. Малковський, С. Ленцевич, Е. Рюлле, С. Мацко приділяли природно-ресурсному потенціалу краю: вивчали геологічну й морфологічну структуру ландшафтів, поверхневі води, ґрунти, флору й фауну волинського регіону. Польські вчені склали каталоги природних ресурсів (озер, ґрунтів, лісів тощо), розробили наукові засади охорони пам'яток природи краю.

Помітне місце посідають етнографічні студії. Інтелігенція воєводства сприяла збереженню матеріальних та духовних цінностей волинян, популяризації народних звичаїв, різних видів ремесел тощо. Етнографічні дослідження проводили О. Цинкаловський, Я. Гофман, А. Яворчак.

У п'ятому розділі „Інтелігенція в мистецькому та духовному житті” розглянуто творчі здобутки інтелігенції в галузі театрального, музичного мистецтва та діяльність духовенства.

Професійного українського театру на Волині не було, і тому оберегом культурних надбань українців стали аматорські театральні трупи „Просвіти”, в репертуарі яких були твори вітчизняних класиків, пройняті глибокою моральністю та патріотичністю. У Рівному ставив вистави приватний російський театр драми під керівництвом З. Кельчевської, який популяризував лише російську та зарубіжну класику. Польська влада сприяла розвитку мистецтва „титульної нації”. У 20-х рр. на пропаганду польського мистецтва було виділено біля 1,5 млн злотих. 1924 р. у Луцьку створено Польський театр ім. Ю. Словацького, який фінансувала держава. До складу театральної трупи входили М. Щенсна, Е. Ригер, С. Грембська, Г. Ордон, М. Чайковська, В. Вротова, Т. Вархаловський, Т. Пшиставський, Ю. Конрад та ін. Театр показав близько 600 вистав у 40 населених пунктах Волині. Культурно-мистецькою роботою займалося Волинське українське театральне товариство, утворене в 1932 р. при Волинському Українському Об'єднанні (ВУО). Зусиллями товариства створено Волинський український театр.

Музичне мистецтво Волині представлене оркестровими групами та хоровим співом. Серед національних меншин, які славилися оркестровим мистецтвом, вирізнялися чехи та німці. Розвитку хорового співу сприяла “Просвіта”. Волинські композитори І. Тележинський, А. Річинський, С. Козицький та інші намагалися об'єднати аматорів музичного мистецтва й відродити національно-духовну культуру українського народу. Популяризації німецького мистецтва сприяли Е. Вайс і Г. Тичковський.

Значний внесок у розвиток народної хореографії зробив В. Авраменко. Під його керівництвом на Волині створено п'ять шкіл українського національного танцю. Окрему сторінку в мистецьке життя Волині вписали художники, прозаїки та поети, чий життєвий шлях та творча спадщина тісно пов'язані з волинським краєм. Серед них вирізняються Н. Хасевич, В. Островський та ін.

До культурної спадщини належить значна кількість об'єктів архітектури, які створені представниками інтелігенції різних національностей. Найчисленнішу групу будівель складають культові споруди. На Волині працювали архітектори С. Тимошенко, М. Лялевич, Ю. Лісецький.

Важливу роль у культурному житті Волині відіграло духовенство, яке сприяло духовному розвитку суспільства. Населення регіону належало до православної, католицької, протестантської течій християнства та іудаїзму. Найпоширенішою конфесією було православ'я. Проте, асиміляційна політика польської держави насаджувала католицизм та обмежувала православ'я. Священики прагнули відродити українську церкву. Активними учасниками національно-церковного руху були М. Малюжинський, М. Кобрин, В. Сагайдаківський, В. Власовський, А. Річинський та інші.

У краї видавалися релігійні журнали українською мовою, які сприяли духовно-патріотичному вихованню населення. Певну увагу духовенство приділяло освітній проблемі, зокрема подоланню неписьменності. У 1937 р. у Луцьку намаганнями інтелігенції Товариства ім. П. Могилы створено перші на Волині україномовні курси для дорослих.

У висновках узагальнено основні результати дослідження. Вони зводяться до таких положень, які виносяться на захист:

1. Інтеграція Західної Волині у міжвоєнне двадцятиріччя до складу Польщі надала певних особливостей суспільно-політичному життю регіону, які вплинули на його культурний розвиток. На території воєводства проживало населення різних національностей. Однак провідну роль у культурному розвитку Західної Волині відіграла інтелігенція.

2. Політика польської держави впливала на формування соціальної структури населення, надавши вищого статусу полякам й створивши перешкоди для інших національностей у поповненні лав інтелігенції. Проте у складних і суперечливих умовах суспільного розвитку виокремлюється інтелігенція, яка консолідувала старі й формувала нові інтелектуальні кадри Волині. Саме інтелігенція, яка у міжвоєнний період кількісно збільшилася, відіграла роль авангарду в культурному розвитку краю.

3. У підвищенні освітнього рівня населення визначне місце належить педагогам. Кількість учителів порівняно з іншими категоріями інтелігенції була найвищою. Завдяки їм підвищився освітній рівень населення, збільшилася кількість навчальних закладів, але водночас впроваджувалися у життя польська модель освіти, її навчальний зміст і методи. За недотримання

цих положень до вчителів вживалися дискримінаційні заходи. Це стосувалося передусім українського вчителя. Культурно-освітнім розвитком єврейської меншини опікувалися товариство „Тарбут”, російської – російське благодійне товариство, чеської – Товариство чеської матіци шкільної. Поряд зі збільшенням навчальних осередків чехів, євреїв, німців, росіян спостерігалось відчутне зменшення українських шкіл. Українська інтелігенція домоглася відкриття трьох приватних українських гімназій у Рівному, Луцьку та Кременці. Збереженню національного шкільництва сприяла діяльність українських парламентарів, представників політичних партій.

4. Інтелігенція пропагувала здоровий спосіб життя, проводила антиалкогольну просвітницьку роботу. Інтелігенція медичних товариств через наукові лекції, розповсюдження друкованої продукції, просвітницькі бесіди з населенням краю попереджала поширення інфекційних хвороб.

5. Вагомий внесок у культурний розвиток зробив журналістський корпус. На Волині видавалися газети і журнали мовами тих національностей, які населяли регіон. Завдяки активній громадянській позиції української інтелігенції преса сприяла зростанню національної свідомості українців. Єврейські, німецькі та чеські часописи дистанціювалися від політичних коментарів і висвітлювали здебільшого економічне та культурне життя меншин.

6. Протидіючи державницькій політиці асиміляції, представники української інтелігенції різних професійних груп відновили діяльність „Просвіти”, яка стала потужним осередком національно-культурного відродження краю. Товариство відіграло провідну роль у поширенні освіти: організації українських приватних гімназій, налагодженні роботи курсів із ліквідації неграмотності, відкритті книгарень і бібліотек. „Просвіта” пробуджувала й активізувала національну свідомість волинян, сприяла піднесенню їх культурного рівня, пропагувала українську мову, популяризувала національну культуру. Інтелігенція сприяла відродженню духовності нації. За цей період вдалося досягти важливих зрушень у справі українізації православної церкви.

7. Збереженням культурних надбань займалося українське волинське жіноцтво. На теренах краю діяла культурно-освітня організація – Союз українок та жіночі товариства інших національних меншин. Жінки взяли на себе почесну місію виховання молоді в національному дусі, займалися благодійною діяльністю.

8. Особливе місце у культурному розвої належить інтелектуальній еліті, яка заклала підвалини наукових осередків на Волині. Незаперечним фактом є внесок інтелігенції у вивчення краю, яка ініціювала створення в регіоні науково-красназничих закладів. Такими центрами були музеї, які функціонували майже в усіх повітових містечках. Помітною подією регіону стало створення Волинського товариства приятелів наук. Під керівництвом осередку працювали Волинський музей, публічна бібліотека, архів. Польська інтелігенція активно вивчала історико-археологічну спадщину краю. Поряд із польськими вченими працювали українські та

російські краєзнавці, але, на жаль, поляки нехтували їхніми дослідженнями практично у всіх галузях наук, і прагнули реалізувати свої політичні амбіції.

9. Створенню духовних цінностей сприяли митці. Значного поширення набув розвиток театрального мистецтва, яке представляли аматорські трупи національних меншин, а також професійний польський театр. Нове піднесення відбулося у музичному мистецтві, яке представляли оркестрові групи та хори. На Волині працювала група українських композиторів, яка прагнула повернути до життя національні музичні традиції народу. Відродженню українського мистецтва сприяли школи національного танцю, які діяли у волинських містах. Пожвавлення відбулося і в літературному житті.

10. Духовному надбанню населення краю сприяло духовенство. Традиційною конфесією більшої частини волинян було православ'я. Незважаючи на утиски, православне духовенство відстоювало національну ідею. Українська інтелігенція налагодила роботу Товариства імені Петра Могили, Чеснохресного братства у Луцьку.

11. Взаємини інтелігенції різних національностей у культурному житті не позначені спільною конструктивною роботою, а навпаки, спостерігався розрізнений характер стосунків. Підтвердженням є те, що на Волині функціонували культурні осередки кожної національної групи населення. Лише в небагатьох випадках спостерігалось порозуміння та злагоджена робота інтелігенції. Суперечливі стосунки між українською і польською та російською елітами відбувалися на підґрунті відстоювання національних інтересів, зокрема шкільництва, мови, церкви. Не завжди монолітною була й українська інтелігенція, частина якої дотримувалася пропольського спрямування. Національно-державницьки налаштована волинська інтелігенція знаходила підтримку й співпрацювала з галичанами. Приятельські взаємини діяли у міжособистісному вимірі, але загалом серед інтелігенції різних національностей панувало відчуження.

12. Незважаючи на протиріччя суспільного розвитку, представники української, польської, єврейської, російської, чеської, німецької інтелігенції зберегли й примножили кращі надбання в царині культури й передали їх у спадок наступним поколінням.

Основний зміст та висновки дисертації викладені в таких публікаціях:

1. Бородавко В. А. (Доброчинська В. А.) Періодичні видання Волинського воєводства у міжвоєнний період (1921–1939 рр.) // Наук. вісник Волинського держ. ун-ту ім. Лесі Українки. Серія: Історичні науки.– 2000.– № 3.– С. 86-89.
2. Доброчинська В. А. “Союз українок” – головний осередок жіноцтва Волинського воєводства у міжвоєнний період (1921-1939 рр.) // Наук. вісник Волинського держ. ун-ту ім. Лесі Українки. Серія: Історичні науки.– 2001.– № 5. –С. 132-136.

3. Доброчинська В. А. Національна політика Другої Речі Посполитої на Волині (1921–1939 рр.) // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: Наук. записки Рівненського держ. гуманітарного ун-ту: Зб. наук. праць.– Рівне: РДГУ, 2001.– Вип. 2.– С. 104 -108.
4. Доброчинська В. А. Історичні та географічні студії польських дослідників на Волині (1921–1939 рр.) // Наук. записки Тернопільського держ. пед. ун-ту ім. В. Гнатюка. Сер. Історія / За заг. ред. проф. М.М. Алексієвця. – Тернопіль, 2003.– Вип. 1.– С. 111-119.
5. Доброчинська В. А., Мартинюк В. О. Сторінки історичного та суспільно-економічного розвитку міста Радивилова // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії. Наук. записки Рівненського держ. гуманітарного ун-ту.– Рівне: РДГУ, 2004.– Вип. 3.– С. 65 -71
6. Доброчинська В. А., Мартинюк В. О. Волинські сторінки діяльності польської родини Якуба і Ядвіги Гофман (1921–1939 рр.) // Слов'янський вісник: Зб. наук. праць. Серія „Історичні науки” РДГУ та РІС КСУ.– Рівне: РІС КСУ, 2004.– Вип. 4.– С. 57-64.
7. Доброчинська В. А. Діяльність рівненського товариства “Просвіта” у 1917–1928 рр. // Волинь і Волинське зарубіжжя: Тези доповід. і повідом. Міжнарод. наук. конференції (Луцьк, 16–18 червня 1994 р.).– Луцьк, 1994.– С. 156-159.
8. Доброчинська В. А. Краєзнавчі студії польських дослідників на Волині (1921–1939 рр.) // Теоретичні та прикладні проблеми країнознавства і краєзнавства: Матеріали Першої Всеук. наук.- практи. конф. (Рівне, 24–25 квітня 2002 р.).– Рівне: РІС КСУ, 2002.– С. 100-103.
9. Доброчинська В. А., Мартинюк В.О. З історії дослідження регіону Волині польськими вченими (1921–1939 рр.) // Поляки на Волині: історія і сучасність: Наук. збірн. „Велика Волинь”: Праці Житомир.наук.-краєзн. тов-ва дослідників Волині.– Т. 30 / Гол. ред. М. Ю. Костриця.– Житомир, 2003.– С. 9-19.
10. Доброчинська В., Мартинюк В. Якуб Гофман – польський краєзнавець-дослідник Волині 20–30-х рр. ХХ століття // Актуальні проблеми географії, екології, історії Великої Волині: Акадeмія на пошану доцента М.Ю. Костриці: Наук. збірн. „Велика Волинь”: Праці Житомир. наук.-краєзн. тов-ва дослідників Волині.– Т. 27. / Гол. ред. М. І. Лавринович.– Житомир, 2004.– С. 373-377.
11. Доброчинська В. Інтелігенція у мистецькому житті Волині (1921–1939 рр.) // Житомиру – 1120 (884-2004): Наук. збірн. „Велика Волинь”: Праці Житомир. наук.-краєзн. тов-ва дослідників Волині. – Т. 31. / Гол. ред. М. Ю. Костриця.– Житомир, 2004.– С. 306-311.

АНОТАЦІЯ

ДОБРОЧИНСЬКА В. А. Інтелігенція в культурному житті Західної Волині (1921–1939). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01. – історія України. Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, Інститут народознавства НАН України, Львів, 2006.

У дисертації на основі широкого кола опублікованих і неопублікованих джерел висвітлено особливості формування та діяльність української, польської, єврейської, російської, чеської, німецької інтелігенції у культурному житті Західної Волині міжвоєнного періоду. Розкрито дискримінаційно-асиміляційну політику Польщі щодо національних меншин. Досліджено діяльність інтелігенції в культурно-освітній, краєзнавчо-науковій сферах, мистецькому та духовно-релігійному житті. З'ясовано роль жіночих організацій у культурному розвитку краю. Проаналізовано взаємини інтелігенції та її внесок у культурний поступ волинського регіону.

Ключові слова: Західна Волинь, інтелігенція, нація, культура, національна меншина, асиміляція, релігія.

ANNOTATION

Dobrochynska V.A. Intelligentsia in the cultural life of Western Volyn' (1921–1939). – Manuscript.

Dissertation for obtaining the Degree of Candidate of Sciences in speciality 07.00.01. – History of Ukraine. – Ivan Krypiakevich Institute of Ukrainian Studies, National Academy of Sciences of Ukraine. – L'viv, 2006.

The dissertation deals with the peculiarities of the formation and the activity of Ukrainian, Polish, Jewish, Russian, Czech, German intelligentsia in the cultural life of Western Volyn' in the interwar period. The dissertation is based on the wide range of published and unpublished sources. The thesis examines a discrimination and assimilation policy of the Polish government concerning national minorities. The dissertation puts a special emphasis on the intelligentsia's activity in the cultural, educational and religious life. It also concerns the role of women organizations in the cultural development of the region. The dissertation addresses a question of the interrelations among various groups of intelligentsia as well as its contribution to the cultural development of Volyn' Region.

Key words: Western Volyn', intelligentsia, nation, culture, national minority, assimilation, religion.

АННОТАЦИЯ

Доброчинская В. А. Интеллигенция в культурной жизни Западной Волини (1921–1939). – Рукопись.

Диссертация на соискание учёной степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.01. – история Украины. Институт украиноведения имени Ивана Крипьякевича НАН Украины, Институт народоведения НАН Украины, Львов, 2006.

В диссертации на основе отечественной и зарубежной историографии, архивных и музейных источников, опубликованных документов, материалов периодических изданий осуществлено исследование особенностей формирования и жизнедеятельность интеллигенции разных национальностей в культурной жизни Западной Волыни. Возобновлено историческую справедливость относительно жизненного пути и творческого наследия отдельных личностей, чьи имена на протяжении длительного периода замалчивались через политические обстоятельства. В диссертации освещена шовинистическая политика Польского государства в отношении национальных меньшинств. Исследованы направления деятельности интеллигенции в культурно-просветительной, краеведческо-научной сферах, искусстве, духовно-религиозной жизни. Проанализированы взаимоотношения интеллигенции и её вклад в культурное развитие региона.

В диссертации освещена деятельность педагогической интеллигенции, которая сыграла важную роль в повышении образовательного уровня населения. Уделено внимание культурно-образовательным обществам национальных меньшинств. В работе подчеркивается деятельность украинской интеллигенции, которая добилась открытия частных украинских гимназий в Ровно, Луцке, Кременце. Выделена деятельность интеллигенции, которая пропагандировала здоровый способ жизни. Культурно-просветительную работу проводила интеллигенция медицинских обществ. Особый вклад в культурное развитие региона внесли журналисты. На Волыни выходило большое количество газет и журналов языками национальностей, населявших регион.

В работе исследуется деятельность украинской интеллигенции в культурно-просветительной организации – „Просвита”. Освещены структура, главные направления и формы деятельности этого товарищества. Отмечена культурная деятельность женских организаций. Подчеркивается, что сохранением культурного наследия занималась интеллигенция, которая пополнялась за счет женщин.

Особое место в культурном развитии отведено интеллектуальной элите, заложившей фундамент научных исследований на Волыни. Проанализирован вклад историков, археологов, этнографов, ботаников, географов и др. в изучении региона. Отмечена работа интеллигенции в организации музеев и научных товариществ. Дана оценка деятельности польской интеллигенции в Волынском обществе приятелей наук.

Проанализирована деятельность творческой интеллигенции в сфере искусств. Уделено внимание духовенству, его роли в культурной жизни Волыни.

В результате проведенного исследования отмечено, что невзирая на противоречия общественно-политического развития, представители украинской, польской, еврейской, русской, чешской, немецкой интеллигенции способствовали сохранению национальных традиций и внесли большой вклад в культурное развитие региона.

Ключевые слова: Западная Волынь, интеллигенция, нация, культура, национальное меньшинство, ассимиляция, религия.